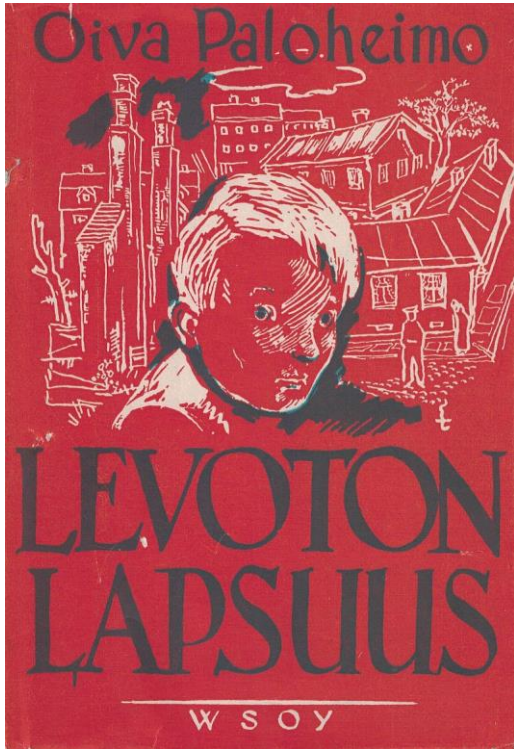

Marita Hietasaari / 28.9.2019

Oiva Paloheimo: Levoton lapsuus

Oiva Paloheimo oli saanut jo nimeä runoilijana, kun hänen ensimmäinen proosateoksensa *Levoton lapsuus* ilmestyi 1942. Paloheimon tunnetuin teos on *Tirlittan: orpoyttö ihmisten ihmemaassa* (1953), joka on sovitettu niin näyttämölle kuin valkokankaalle. Molemmat teokset toivat kirjailijalle Valtion kirjallisuuspalkinnon.¹ *Levoton lapsuus* alkaa syksystä 1917. Yhdeksänvuotias Lauri on kasvattipoikana keski-ikäisen Hanna Björklundin luona. Isä, tuomari Parvela, käy silloin tällöin katsomassa poikaansa. Neiti Björklund on isän mukaan ”tiukka, runoton ja oikeamielisen tyhmä” (101), ja ymmärtää tuskin mitään kasvattamisesta. Äiti on ”tuuliajolla”. Lauri ymmärtää sen tarkoittavan, että äiti on huono: ”siinä oli jotakin pahaa, sellaista pahaa, josta naiset puhuvat ilkeällä

äänellä ja josta miehet vaikenivat” (41). Äiti on ollut kahdeksantoistavuotias saadessaan Laurin, mutta isän mukaan hän ei välittänyt lapsesta. Paloheimon tuotannossa, niin runoissa, novelleissa kuin romaaneissa, toistuu kuva äidittömästä lapsesta, joka on isän hoidossa, kunnes menettää tämänkin.² Näin käy myös Laurille, sillä hänen isänsä kaatuu Tampereen taistelujen loppuvaiheessa. Teoksen lopussa isän veli hakee hänet luokseen maalle. Laurin kohtalossa toistuu Paloheimon oma tarina, ja teosta on pidetty omaelämäkerrallisena.³

Kertojaääni vaihtelee ironisesta myötätuntoiseen kohteen mukaan. Hanna-täti asettuu heti teoksen alkusivuilla ironiseen valoon. Ensin kerrotaan Laurin hoidosta koituvista tuloista, kasvattamisen

¹ Paloheimo sai Valtion kirjallisuuspalkinnon kaikkiaan viisi kertaa: romaaneista *Levoton lapsuus* (1942), *Peili* (1946), *Lepakko* (1949) ja *Ratsastus Eedeniin* (1952) sekä lastenkirjasta *Tirlittan* (1953). Kirjallisuuden valtionpalkinto.

² Haavikko 1974, 78–80; Tanner 1961, 172–173.

³ Paloheimo on haastattelussa todennut romaanin pohjautuvan muistikuvuihinsa. Laurin vaiheet *Levoton lapsuus* -romaanissa seuraavat kirjailijan omia vaiheita. Paloheimon kehitystä kirjailijaksi tutkinut Ritva Haavikko kertoo Paloheimon äidin olleen vain 16–17-vuotias saadessaan lapsen. Huoltajuus jäi isälle, koska tämä katsoi äidin olevan sopimaton kasvattajaksi. Isä joutui matkustelemaan, ja lapsi oli vaihtuvissa hoitopaikoissa. Isä kuoli espanjantautiin vuonna 1918 Paloheimon ollessa kahdeksanvuotias, minkä jälkeen hän pääsi setänsä luo Kangasalalle. Haavikko 1974, 78–83.

vaikeudesta ja pojan yökastelusta. Tämän jälkeen kerrotaan olevan ”yksi olento, jota täti vaali ja rakasti”.

Se oli Edith, keltainen kanarialintu, orpo linturaukka, joka todella tarvitsi myötätuntoa tämän kovan ja armottoman maailman keskellä. Edith puolestaan tyydytti tädin kaiken hellyydentarpeen ja täytti loputtomalla viserriksellään hänen tahrattoman sielunsa aarniot. (8)

Puhe orvosta linturaukasta, joka ansaitsee tädin myötätunnon särähtää lukijan korvaan, sillä vaikka Laurilla tässä vaiheessa on vielä molemmat vanhemmat, hän ei ole koskaan tavannut äitiään ja näkee isäänsäkin harvoin, joten käytännössä hän on lähes orpo. Vahvimmillaan kertojaääni on kuvatessaan Laurin tunteita ja ajatuksia, yksinäisyyttä ja äidin kaipuuta. Syvää myötätuntoa osoittavat sellaiset viittaukset kuin ”pieni sotaorpo” (141, 144) ja ”pieni fatalisti” (162). Paloheimon lapsikuvauksista on kirjoitettu artikkeleita ja opinnäytetöitä. Tuomas Anhava on esitellyt teosta esimerkkinä kehitysromaanista, jossa päähenkilön eli tässä tapauksessa Laurin subjektiivinen aika ja sisäinen kehitys ovat merkityksellisempiä kuin tapahtumien historiallinen aika.⁴ Tarkastelen seuraavassa *Levoton lapsuus* -romaanin sisällissotakuvausena. Analyysini painottuu siis historiallisiin tapahtumiin ja siihen, miten sota näkyy Laurin ja pihan muiden lasten elämässä ja leikeissä.

Sisällissota ei ole vielä alkanut, mutta ensimmäisen maailmansodan tapahtumat heijastuvat lasten leikkeihin: isältä saamansa miekan oikeuttamana Lauri saa olla upseeri, muut pojat ryömivät juoksuhaudoissa, yksi ampuu kuularuiskulla. ”Ryssät” lyödään, mutta Laurin adjutantti ei ole tyytyväinen vastapuolen esittäjään, joka on ensimmäisestä lyönnistä alkanut itkeä. Tästä rangaistaan ampumalla. Lauri keskeyttää sodan, jotta vanki saadaan haudatuksi:

Vainaja päätettiin haudata keskellä pihaa olevaan santalaatikkoon. – – Reino asettui surkean näköisenä selälleen kosteaan santaan ja ummisti napisematta silmänsä. Eerolan Topi, lihava pojannaskali viereisestä talosta, toimi pappina. Tytöt seisoivat nenäliinat hyppysissä ja pojat asennossa haudan ympärillä. (28)

Topi heittää lusikalla hiekkaa Reinon kasvoille ja lausuu: ”Maata sinä olet ja maahan sinä menet. Aamen!”

Vainaja alkoi syljeskellä armottomasti ja nousi istumaan kaivaen santaa suustaan. Mutta pappi napautti häntä lusikalla päähän ja komensi:
– Ruumiit eivät saa luurata. Nyt minun täytyy kastaa sinut uudestaan.
Itku kurkussa yritti Reino selittää, ettei nyt ollut kysymys kastamisesta, vaan siunaamisesta, mutta

⁴ Anhava 1956, 249–255.

Valtteri ärjäisi:

– Suu kiinni silloin kun puhutaan! (28–29)

Toimitus alkaa alusta, mutta kun pappi ripottelee tahallaan hiekkaa Reinon silmiin ja suuhun, menettää vainaja kärsivällisyytensä ja pakenee huutaen paikalta. Hautajaisleikki löytyy monien kirjailijoiden lapsikuvauksista, esimerkiksi Teuvo Pakkalan romaanista *Vaaralla* ja Aapelin *Pikku Pietarin pihasta*.⁵ Nykykirjailijoista Sirpa Kähköstä on verrattu Oiva Paloheimoa.⁶ Talvi- ja jatkosodan aikaan sijoittuvan Kuopio-sarjan lapsissa sotaleikkeineen on samaa koskettavaa vallattomuutta. V. A. Koskenniemi kiittää arviossaan teoksen tyyllistä koruttomuutta ja kirjailijan taitoa esittää ”historiallisten tapahtumien heijastuksen lasten leikeissä, joihin usein sekaantuu eräänlaista naiivia, viatonta julmuutta”.⁷ Kuvaus sota- ja hautajaisleikistä on juuri tällainen heijastuma todellisuudesta.

Sota tunkeutuu siis lasten elämään jo ennen kuin se on Suomessa puhjennutkaan. Elintarvikepula koskettaa kaikkia taloyhteisön perheitä, niin parempiosaisia kuin työläisiä. Lapset menettävät intonsa sotaleikkeihin, osittain nälän takia, osittain koska leikkiminen tuntuu sopimattomalta.

Sodanankelin terässiivet pieksivät marraskuun usvaista ilmaa uhkaavina ja varmoina tulostaan. Uutiset, joita kuultiin, olivat huonoja ja käsittämättömän julmia. Pitkin maata oli tehty arvaamattoman raakoja veritekoja, ja julmuuden vyöry voimistui päivä päivältä. Euroopan sotanäyttömältä kuultiin innottomia ja masentavia uutisia. Jokainen lapsikin tiesi, mitä länsirintamalla tapahtui ja mitä tarkoittivat myrkykkaasut ja pommisuoja. (68)

Paloheimo osoittaa, miten lukuisin tavoin sotatapahtumat heijastuvat lapsen mieleen. Lauri on ihastunut luokkatoveriinsa Margaretaan, jolle hän ostaa jopa kihlasormuksen, mutta romanssilla ei ole mitään mahdollisuuksia, sillä punakaartilaiset surmaavat Margaretan isän ja tämä muuttaa pois Tampereelta. Opettajan kertomus Jeesuksen viimeisistä hetkistä muuttuu sekin lasten mielikuvissa ”tähän aikaan kuuluvaksi, järkyttäväksi tarinaksi kaukaiselta sotanäyttämöltä”: sotilaat taluttavat Kristusta, jonka kypärän alta vuotaa verta, koska hän on haavoittunut piikkilankaesteeseen. Haavoittuneet naiset itkevät, ”[k]oko länsirintama itki”, ja juoksuhaudoista nousee sotilaita, jotka ristiinnaulitsevat Kristuksen. (69) Elämä on Laurin mielestä muuttunut kummalliseksi: bolsevikit

⁵ Pakkalan ja Aapelin ohella Kerttu Tanner nimeää muun muassa Juhani Ahon, Elina Vaaran ja Aale Tynnin Paloheimon edeltäjinä mitä tulee lapsikuvauksiin. Tanner 1961, 183. V. A. Koskenniemi viittasi niin ikään Pakkalaan novellikokoelman *Tuonen virran tällä puolen* arviossa todeten, että ”Paloheimo jatkaa menestyksellä Teuvo Pakkalan lapsikuvausten traditiota puolen vuosisadan takaa”. Koskenniemi 1955, 193 (arvio julkaistu alkuaan *Valvojassa* 1949).

⁶ Suvi Ahola mainitsee edeltäjinä nimenomaan Teuvo Pakkalan ja Oiva Paloheimon. Ahola 2004.

⁷ Koskenniemi 1955, 188 (arvio julkaistu alkuaan *Valvoja-Aika* -lehdessä 1942).

tappavat Venäjällä ihmisiä, Suomessa tapetaan yhä enemmän. ”Täytyy tappaa”, oli Lahtiska, yksi taloyhteisön punaisista, sanonut.

Miksi täytyi? Miksi Margaretan isä täytyi tappaa? Maailma suureni ja paisui kauhun veriseksi palloksi, jonka sisällä oli ahdistavaa ja pimeää. Ei mitenkään voinut enää ymmärtää elämän menoa. Sekin pieni maailma, jonka yhdeksänvuotias elämä oli rakennellut, horjui perusteillaan. Miksi täytyi tappaa? (70)

Sitaatin alussa asioita tarkastellaan Laurin näkökulmasta, mutta lopussa ääni on selvästi kertojan, ja viimeisenä toistuva kysymys – ”Miksi täytyi tappaa?” – on tämän vuoksi erityisen painokas. Kysymyksessä voi nähdä uuden sodan herättämää pessimismia. Teos ilmestyi syksyllä 1942, jolloin jatkosodan hyökkäysvaihe oli jo vaihtunut asemasodaksi. Paloheimo toimi talvi- ja jatkosodassa rintamakirjeenvaihtajana. Toinen vuoden 1918 tapahtumia lapsen näkökulmasta käsittelevä, Anna Bondestamin *Klyftan* (1946, suom. *Kuilu* 1967), ilmestyi pian sodan jälkeen, ja myös siinä näkyy toisen maailmansodan vaikutus. Molempien teoksissa tuodaan esille sodan raaka todellisuus, mutta siinä missä Paloheimo säilyttää lämpimän huumorin sävyttämän otteen ja antaa Laurin löytää mielenrauhan sodan päätyttyä, Bondestamin teos on synkempi ja kymmenvuotiaan Rutin ahdistus jatkuu vielä sodan jälkeenkin. Paloheimon *Levottoman lapsuuden* tavoin Bondestamin *Kuilu* pohjautuu kirjailijan omiin kokemuksiin. Pessimistiseen loppuun lieenee vaikuttanut maailmansota kuolemanleireineen ja sodan päättymisen niin Suomen kuin muiden osapuolten kannalta valtaviin menetyksiin.⁸

Uskonnotunnin opetus sekoittuu lasten mielissä sotauutisiin. Seuraavassa sitaatissa sanoma joulusta ja ”rauhan messiaslapsesta” saa sotaosan sävyn. Kertojanääni on sekä ironinen että pessimistinen: sota ei näytä loppuvan.

Oli jouluku, sotavuosien väliin tuleva rauhanjuhla, jonka viestiä maanpäällä julistivat tykkien kellonlyönnit. Palavat lentokoneet ja valopommit putoilivat kentille enkelien ilmestyksenä paimenille. Taivaalliset sotajoukot olivat laskeutuneet maahan murhaten toisiaan yli-inhimillisin asein. Tämä oli jo neljäs samankaltainen jouluku eikä rauhan messiaslasta ollut vielääkään laskettu seimeen. (98)

Isä on lähdössä sotaan ja käy hyvästelemässä Laurin. Kun taistelu Tampereesta alkaa, sota muuttuu aikuisten tylsästä puheenaiheesta todelliseksi: ”Sota olikin yksinomaan paha ja valitettava asia, jota ei voitu estää enempää kuin hinkuyskääkään.” (115) Luonto ja normaalit arjen äänet tuntuvat toistavan taistelujen jyrinää:

⁸ Bondestamin teoksesta enemmän tekstissä ”Unohdettu helmi – Anna Bondestam: *Kuilu*”, ks. Hietasaari 2019.

Ratinanniemeltä kuului naispunakaartilaisten konekiväärien katkeamaton tatatus ikäänkuin jättiläissammakkojen julkea kurnutus. Kaikessa toistu ja kaikui konekiväärin sisukas ääni. Perunapata matki sitä ja Lahtiska puhui konekiväärillä tatattaen lakkaamatta: – Nyt ne näkevät, lahtarit, näkevät, pirut, tappakaa, tappakaa... (116–117)

Luokkarajat lasten välillä leimahtavat näkyviin mutta laantuvat yhtä nopeasti. Pulipää-Kerenskiksi nimitetty Valtteri uhoaa Laurille tietävänsä, että tämän isä on lahtari, joka tullaan tappamaan.

- Mutta antoihan minun isäni sinulle joululahjaksi suuren laatikollisen korppuja, sanoi Lauri nöyrästi käsittämättä lainkaan toverinsa luokkatietoista kiukkua.
- Niin antoi, mutta isä sanoo, että oli synti ja häpeä syödä lahtarin korppuja. Kyllä ne silti syötiin. Mutta ole varuillasi, sinut voidaan tappa. Kaikki lahtarin nulikatkan tapetaan.
- Miksi?
- Koska lahtarit itse tappavat. Ne ovat murhamiehiä ja piruja kaikki. (118–119)

Lauri kiistää isänsä olevan murhaaja. Valtterikin unohtaa ”hetkessä kotinsa saneleman intoilun”, kun Lauri tarjoaa hänelle juustoa. Hyväsydäminen Valtteri haluaa antaa osan sisarelleen Ellille. Aiemmin Lauri on Valtterin pyynnöstä valehdellut saaneensa kaupasta vain kaksi leipää kolmen sijaan, koska Valtteri halusi antaa yhden leivän Kikkarapää-Maijalle, Lahtisen riisitautiselle tytölle. Ylimääräisestä ruoasta huolimatta Maija kuolee. Valtteri suree, mutta Lauri häpeää, koska ei pysty itkemään. Lauri ei itke edes silloin, kun näkee, miten tädin veli Pauli ammutaan pihalle, mutta järkyttyä niin, että menettää tajuntansa. Toettuaan hän pakenee kaupungille, joka on sekasorron vallassa. Ihmiset ryöstelevät, kaduilla harhailee ihmisiä, hevosia ja karjaa, kuormista jaetaan tavaraa ohikulkijoille. Lauri pakenee pidellen päänsä yläpuolella hänelle työnnettyä hopeista teekannua, jotta häntä ei ammuttaisi, kuten nainen, joka kieltäytyi tarjotusta hajuvesipullosta.

Kaiken kaaoksen keskelle syntyy pieni seesteinen hetki, kun väki suojautuu kellariin. Lauri näkee Ellin ja Valtterin istuvan äitinsä kanssa kellarin perällä.

Tämän kaiken sekasorron, valituksen ja hädän keskellä oli näky rauhoittavan kaunis. Siinä oli samaa ylhäistä sopusointua kuin raamatun kuvissa. – Siinä oli äiti, kaunis äiti, joka suojeli omiaan. Pusertava haikeus täytti hänen rintansa. Jospa hänelläkin olisi tuollainen äiti, levollinen ja kaunis äiti, jonka kuvetta vasten hän voisi painautua. Silloin hänellä ei olisi nälkäkään eikä hän tuntisi itseään näin äärettömän pieneksi ja hylätyksi. (133)

Näky lumoo hänet, mutta herättää samalla katkeruutta. Se saa Laurin kaipaamaan äitiään, ja tunne on yhtä aikaa sekä kipeä että lohduttava. Kuvaus on yksi Paloheimon tuotannossa toistuvista madonnakuvista.⁹ Vielä sodan loputtua näky palaa Laurin mieleen hänen katsellessaan Pyhäjärveä, jossa on ”jotakin samaa suojelevaa, äidillistä, hellää” ja jonka sinessä hän on näkevinään luokseen

⁹ Haavikon mukaan kohtauksen valaistus ja kolmiosommittelu viittaavat kirkkomaalaukseen. Madonna-aihe toistuu etenkin Paloheimon runoissa. Haavikko 1974, 86–88.

pyytävät naisen kasvot (164). Aamun valjetessa tulee valkoinen sotilas kertomaan kellarissa piilotteleville, että sota on ohi. Sodan vaikutusta lapsen psyykeen ilmentää hyvin se, että Lauri ei usko miestä vaan pitää tätä valehtelijana tai typeryksenä: ”Kuinka sellainen voisi loppua, joka oli ollut aina?” (134) Lauri on eräässä mielessä oikeassa: ”Ammunta tosin oli loppunut, mutta itse sota ei. Sen haavat olivat nyt nähtävinä ammottavina repeäminä, palaneen kärynä, katkeruutena ja lohduttomana murheena.” (136)

Lauri lähtee Valtterin mukaan, kun tämä yrittää löytää isänsä. Seuraa puistattava kuvaus siitä, miten pojat kulkevat kaduilla, joilla makaa kuolleita ihmisiä ja hevosia. Valtteri kääntää jokaisen kohtaamansa ruumiin ja nähdessään, ettei siinä ole isä, huokaa helpotuksesta.

Hätäntyneen pojan kädet ja polvet olivat veressä. Hän katseli niitä surkeana ja neuvottomana ja jatkoi taas äänetönnä hirveätä etsintäänsä. Lauri seurasi häntä onnettoman ja kauhuissaan. Hänen kenkäänsä oli tarttunut jostain verta ja hän yritti pyyhkiä sitä erään kaatuneen takkiin, mutta hyytynyt veri ei lähtenyt. Hän laahasi jalkaansa kurjana melkein ontuen sitä. Veritahra jalassa seurasi häntä vaikeroiden ja rähisten. Itku kurkussa hän juoksi toverinsa jäljessä, joka yhä kumarteli kaatuneiden yli. Valtteri riuhtoi ruumiita kuin hullu. Hämeenkadulla niitä oli kasoissa ja siekailematta vieritti poika päällimmäisiä syrjään. (136–137)

Lapsen kauhu on kuvattu konkreettisesti veritahrana, joka takertuu kiinni ja jota ei saa pyyhittyä pois. Kokemus jättää muistijäljen, joka ei katoa – se on kuin poikaa vaikeroiden ja rähisten seuraava tahra. Tampereen valtauksen tapahtumat syöpyivät Paloheimon mieleen, ja hän on kertonut hämmästyneensä itsekkin, kuinka tarkasti *Levottoman lapsuuden* yksityiskohdat vastasivat historiallisia lähteitä.¹⁰ Valtteri ei löydä isäänsä. Hänen epätoivoinen etsintänsä saa Laurin pohtimaan oman isänsä kohtaloa – miksi hän ei etsi isäänsä samalla tavalla? Lauri ei kuitenkaan usko, että hänen ”hieno ja viisas” isänsä ”olisi nyt tuollainen verinen, kankea ruumis”. Toisto seuraavassa lauseessa viestii Laurin kiihkeästä halusta uskoa isän olevan elossa: ”Ei, isä kyllä olisi jossakin ja palaisi pian; hän kyllä palaisi pian.” (137) Lauri on väärässä, sillä tieto tuomari Parvelan kaatumisesta tulee myöhemmin. Lauri ei itke herkästi ja on pitänyt sen vuoksi itseään tunteettomana, mutta nyt hän itkee ”elämänsä ensimmäistä suurta hätää”. Lauri tuntee olevansa tarpeeton ja unohdettu, maailman hirvittävien tapahtumien syrjäyttämä: ”Pieni sotaorpo tunsu olevansa hylätty ja mitätön, tuuliajolla niin kuin äiti ja koko maailma.” (141) Laurin mielestä kaaokselle ei voi mitään, sotaa maailmalla tai Suomessa ei olisi voitu estää, ja siksi on turha syyttää kumpaakaan osapuolta. Koska sotaan mentiin, sen on täytynyt olla olemassa jossakin, kuin tehdas ”jonne mentiin ja josta tultiin pois”. Laurin päättelyn mukaan niin tehdas kuin sota ovat välttämätön

¹⁰ Haavikko 1974, 85.

osa elämää (147). Yhtä johdonmukaisesti Lauri ajattelee kuolemasta ja ihmisistä, jotka hän on menettänyt.

Kun hän muisti Margaretaa, muisti hän heti, että tytön isä oli murhattu. Kikkarapää-Maija oli kuollut nälkään, Pauli oli kuollut sotahulluna. Valtterin isä oli vankina kasarmilla ja hänet tietysti ammuttaisiin. Laurin oma isä oli kaatunut. (142–143)

Sodan hirvittävä vaikutus paljastuu siinä, että väkivaltaiset ja elintarvikepulan seurauksena tapahtuneet kuolemat näyttäytyvät Laurille normaalimpana kuin Helmisen luonnollinen kuolema, joka tuntuu ”kammottavan salaperäiseltä ja tyrmistyttävältä” (143). Vossikkakuski Helminen on teoksen filosofi, joka lämpimän humoristisesti puntaroi naapureidensa ansioita ja vikoja. Helminen nukkuu humalaansa pois tallin ylisillä mutta herää, kun punakaartilainen vie hänen hevostaan ulos. Aiemmin keskustellessaan Laurin kanssa kuolemasta ja taivaasta Helminen on kuvaillut oman taivaansa järven rannalla sijaitseväksi niityksi, jonne hän ja tamma yhdessä päätyvät. Helminen ampuu hevosen ennen kuin tämä ehditään viedä portista ulos. Häntä lohduttaa ajatus siitä, että tamma pääsi nyt hänen kuvittelevansa taivaaseen, ”ikuisesti viheriöivälle niitylleen” (124–125). Tätä taustaa vasten tuntuu jopa loogiselta, että Helminen sammuu uudestaan heiniin heräämättä enää.

Lauri tuntee sodan vanhentaneen häntä ja tuoneen ymmärrystä, onhan ”kymmenen vuotta jo pitkä ikä”. Hänen mielestään koko elämä, niin sota, kuolema kuin sairaudet, on ennalta määrätty:

Oli määrätty, että Laurista tulisi orpo, että Toivonen kuolisi syötyään liian nälkäisenä yhteen menoon neljä kananmunaa ja että hänen tyttärensä käyttäisi kainalosauvaa. Niin täytyi olla. Pieni fatalisti ymmärsi sen varsin hyvin. (161–162)

Viimeisen lauseen ”pieni fatalisti” tuo jälleen esiin kertojan, joka tarkastelee Laurin lapsen logiikkaa noudattavia ajatuksia hiljaisen humoristisesti, lämpimästi myötäeläen.

Tampereen valtausta seuraavat vangitsemiset ja teloitukset; yhteislaukausten ääni saa vaimot ja lapset pelkäämään omiensa puolesta. Kaiken kauheuden keskelle osuu muutamia tyynempiä hetkiä. Lauri näkee valkoisen sotilaan osoittavan myötätuntoa antamalla vangin pitää kolikkonsa. Lauri itse istuu Valtterin tukena vankikasarmia ympäröivän piikkilanka-aidan takana, kun tämä yrittää nähdä vilauksen isästään. Ärrävikaisen Lahtisen kotiinpaluu on esitetty humoristisesti. Lahtinen tavataan kivääri kädessä vartiosta ja kysyttäessä, onko hän ampunut sillä, hän selittää ärrää sorauttaen: ”Tota, pirlkele – – ensin minä ammuin porlvarleita ja sitten minä ammuin sinne, kun porlvarlitkin ampuivat, tota... muuta...” (146). Selitys naurattaa sotilasta niin, että tämä päästää Lahtisen

menemään antaen potkun takapuoleen: ”Ja marls nyt, äijä. Ja painu vähän pirlkeleen äkkiä helvetin kuuseen.” (147) Lahtinen on hiukan avuton, tuskin kivääriään pitempi mies, joka on niin pihan lasten kuin vaimonsa kiusanteon kohde. Kohtaus luo mielleyhtymän kahdeksan vuotta myöhemmin ilmestyneeseen Lauri Viidan romaaniin *Moreeni* (1950), joka kertoo Tampereen Pispalan työläisten kohtaloista vuosisadan alkupuolella, ja sen värikkäisiin henkilöhahmoihin.

Vähitellen niin aikuiset kuin lapset palaavat toimiinsa. Lasten leikkejä värittää kahtiajako entistä vahvemmin, sillä kukaan ei halua olla punainen. Kotona tunnustettu väri heijastuu kuitenkin pihaleikkeihin ja aiheuttaa mielipahaa. Teoksen alussa sotalaikkejä värittää huumori. Sen sijaan lopussa kuvatus sotalaikin ikävää päätöstä kertoja ennakoi varoittamalla leikillä olevan ”kohtalokkaat seuraukset”, mikä ohjaa lukijan asennoitumista seuraaviin tapahtumiin.

Leikkisodan alkaessa lapset jaetaan punaisiin ja valkoisiin sen mukaan, mitä puolta heidän kotinsa edustaa. Laurin näkökulmasta leikki alkaa huonosti, sillä hänen päällikkyytensä haastetaan. Haasteen heittänyt poika kysyy, kummalla puolen hänen äitinsä oli ollut, punaisten vai valkoisten. Kun Lauri ihmettelee, mitä tekemistä asialla on leikin kanssa, poika vastaa, että ”kaikki huorat olivat punakaartissa”, mikä saa Laurin raivostumaan. Seuraa tappelu, jossa Lauri antaa viimein periksi, ja leikki pääsee alkamaan.

Leikissä ei ollut hituistakaan leikkiä eikä leikin innostunutta keksimisiloa. Kaikki oli katkeraa ja totta. Kumpikin puoli tunsu vihaavansa ja halveksivansa toista. Kummallisen jännittyneinä ja yrmeinä silmäilivät joukot toisiaan ja puristivat lujasti aseitaan. Jokaisella oli määräys lyödä. – – Vaanien ja hitaasti kierrellen alkoivat vihollisjoukot lähestyä toisiaan. Jokainen pelkäsi ja tunsu, että ellei hän ehtisi lyödä ensin, lyötäisiin häntä itseään. Peläten ja vavisten hiiviskelivät lapset ympäri pihaa. – – Lopulta yhtä useammat joutuivat käsikähmään ja katkera tappelunnujakka täytti pihan. Tapeltiin äänettöminä, hermostuneesti, lyötiin, raavittiin ja purtiin. Kuului vain surkeata itkunsekaista puhinaa. (150–151)

Valkoisten voitto on selviö, sitä ei kiistä kukaan lapsista. Leikki ei kuitenkaan pääty toisen osapuolen voittoon vaan loppuselvittelyyn, joka sekin jäljittelee päättyneen sodan kammottavaa todellisuutta: voitettut päätetään teloittaa. ”Nyt vasta tuli leikkiin innostusta ja neuvokkuutta. Teloitetut, jotka itse ottivat osaa teloituksen suunnitteluun, päätettiin ampua oikeilla kiväärinkuulilla.” Teloitettavat, viisi poikaa ja kolme tyttöä, asettuvat tallin seinustaa vasten. ”Ampukaa”-käskystä teloittajat paiskaavat kiven nallin päälle.

Kahdeksan katukiveä putosi ja pihaa tärisytti hirveä jyrähdys. Teloitetut vaipuivat maahan, ja kun laukauksen kaiku oli vaiennut, alkoi tallin edestä kuulua valitusta, joka kohta muuttui sydäntäsärkeväksi itkuksi. Teloitetut repäisivät nenäliinat silmiltään ja teloittajat juoksivat kauhuissaan uhriensa luo. Toivosen Elliin oli sattunut. Mustan sukan alta vuoti verta. (153)

Lauri kauhistuu niin että menettää tajuntansa. Ellin loukkaantuminen nimenomaan leikin loppuvaiheessa, kun lapset jäljittelevät aikuisten maailmaa teloittamalla hävinneet, säikäyttää lapset ja on osoitus sodan mielettömyydestä. Se kertoo, mitä sota tekee lapsille. Sota ei aiheuta vain fyysistä vaan myös henkistä pahoinvointia, lasten jakautumisen eri leireihin, katkeruuden ja kaunan tunteita, joita nämä joutuvat kantamaan vanhempiansa mielipiteiden ja tekojen seurauksena. Viittasin jo aiemmin Sirpa Kähköseen Paloheimon lapsikuvausten jatkajana. Kähkönen osoittaa, miten lapset poimivat sotauutisista mitä hirveimpiä aineksia leikkeihinsä. Esimerkiksi romaanissa *Hietakehto* (2012) toisella kymmenellä oleva Juho ja kahdeksanvuotias Charlotta leikkivät löytävänsä joukkohaudan, jonka ruumiit on tunnistettava ja niiden kuolemansyy selvitettävä.¹¹ Paloheimon lapsikuvaukset kaihtavat kaikkea sentimentalisuutta ja ankkuroituvat kiinteästi todellisuuteen, päättää Tanner analyysinsä,¹² ja sama pätee Kähköseen. Aikalaisarvioissa *Levotonta lapsuutta* pidettiin eheänä ja kypsänä teoksena.¹³ Toivo Pekkanen kiittää tekijän taitoa katsella sisällissotaa lapsen näkökulmasta ilman kummankaan osapuolen tuomitsemista tai syyttelemistä.¹⁴ Sisällissodan satavuotismuistovuosi sai monet kirjailijat tarttumaan aiheeseen, ja myös lapsikuvauksia ilmestyi muutamia. Jari Järvelän romaanissa *Kosken kahta puolta* (2018) voi nähdä tyylillisiä yhtäläisyyksiä Paloheimon teokseen. Kertomuksessa seitsemänvuotiaan Jari-pojan kesänvietosta eri puolilla sotaa olleiden mummiensa luona on samankaltaista huumoria ja lapsen asemaan asettumista. Lopputuloksena on teos, joka kuvaa sodan kauheutta ja sen tapaa ryvettää kaikki, mutta tekee sen asettumatta kummankaan puolelle.

Levoton lapsuus päättyy seesteisesti. Lauri löytää lohtua luonnon kauneudesta, kaunis, ”turvallisen tuttu ja suloisella tavalla hellä” Pyhäjärvi yhdistyy Laurin mielikuvissa äitihahmoon. Ensin omaan äitiin, joka on tuuliajolla kuin vene ilman airoja, sitten Toivosen lasten äitiin, joka on painunut Laurin mieleen madonnamaisena hahmona kellarin suojassa vietetyn yön seurauksena. Elämä kaupungissa päättyy, sillä Laurin uusi holhooja, hänen isänsä veli, tulee hakemaan hänet luokseen maalle.

¹¹ Ks. Kähkönen 2012, 55, 134–138.

¹² Tanner 1961, 185.

¹³ Koskenniemi 1942, 188–189; Pekkanen 1942, 409–410.

¹⁴ Pekkanen 1942, 410.

Lähteet

Kohdeteos

Paloheimo Oiva 1942: *Levoton lapsuus. Kertomus*. Helsinki: WSOY.

Tutkimuskirjallisuus

Ahola, Suvi 2004: Sodan ja Kallaveden välissä. – *Helsingin Sanomat* 7.12.2004.

Anhava, Tuomas 1956: 'Levoton lapsuus' - Romaanityyppejä III. – *Parnasso* 1956:6, 249–255.

Haavikko Ritva 1974: Oiva Paloheimon kehitys kirjailijaksi. – *Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja* 28. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 77–98.

Hietasaari, Marita 2019: Unohdettu helmi – Anna Bondestam: *Kuilu*. – Kirjallisuutta ja tutkimusta -blogi. URL: https://kirjamarieh.files.wordpress.com/2019/01/Bondestam_Anna_Kuilu.pdf

Kirjallisuuden valtionpalkinto. – *Kirjasampo*. URL: https://www.kirjasampo.fi/fi/kulsa/saha%253AInstance_ID1241517965291

Koskeniemi, V. A. 1955: *Kootut teokset 9: Arvosteluja ja esseitä kokoelmien ulkopuolelta*. Porvoo: WSOY.

Kähkönen, Sirpa 2012: *Hietakehto*. Helsinki: Otava.

Pekkanen, Toivo 1942: Lyyrikko romaanikirjailijana. – *Suomalainen Suomi* 1942:7, 409–410.

Tanner, Kerttu 1961: Oiva Paloheimon lapsikuvauksesta. – *Sananjalka: suomen kielen seuran vuosikirja* 1961:3. Turku: Suomen kielen seura, 172–186.

Teksti on osa Punavalkoista historiaa. Näkökulmia sisällissotakirjallisuuteen -tutkimustani, joka on osa laajempaa Sodan muisti -projektiani, jossa tarkastelen sodan muistamisen ja siitä kertomisen tapoja.